УДК 811.161.3’367:821.161.3-36

БЕЛАРУСКІЯ ЛІТАРАТУРНЫЯ АФАРЫЗМЫ СА СТРУКТУРАЙ ПРОСТАГА СКАЗА СА ЗВАРОТКАМ

Шпакоўская Вікторыя Аляксандраўна
старшы выкладчык кафедры замежных моў установы адукацыі
“Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”
(г. Магілёў, Беларусь)

У тэксце разглядаюцца беларускія літаратурныя афарызмы са структурай простага сказа са звароткамі, апісваюцца разнавіднасці звароткаў, паказваецца іх уплыў на стылістычную афарбоўку афарызмаў.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова

Сярод беларускіх літаратурных афарызмаў са структурай простага сказа даволі часта сустракаюцца выслоўі, у якіх структура сказа ўскладнена разнастайнымі сінтаксічнымі канструкцыямі [1, с. 152–156, 162–166].

Ускладненне простага сказа "уяўляе сабой адпаведнае разгортванне асобных кампанентаў або ўсяго сказа, калі тыя патрабуюць свайго пашырэння ці ўдакладнення шляхам дабаўлення новых кампанентаў" [2, с. 144].

Беларускія літаратурныя афарызмы са структурай простага сказа ускладненай будовы ў беларускіх літаратурных афарызмах складаюць амаль палову ад агульнай колькасці афарызмаў са структурай простага сказа, якіх налічваецца каля 800 адзінак [3].

Сінтаксічныя канструкцыі, якімі ўскладняюцца афарызмы са структурай простых сказаў, маюць неаднолькавую прадуктыўнасць і розныя стылістычныя функцыі.

Беларускія літаратурныя афарызмы са структурай простага сказа са зваротκам складаюць 8,0% ад агульнай колькасці беларускіх літаратурных афарызмаў, пабудаваных па структуры простых сказаў ускладненай будовы (пераважна вершаванай формы).

Трэба адзначыць, што асноўная функцыя звароткa, якая заключаецца ў найменні адрасата гутаркі, у межах афарызма не выконваецца, таму зваротак у афарыстычных выслоўях мае яскрава рытарычны характар, напр.: *Ой, **саколю**, непрымецен, / Ды вялік жаночы труд! (Я. Колас).* Рытарычныя звароткі ўзмацняюць уздзеянне зместу афарызма на чытача і з'яўляюцца прадуктыўным элементам ускладнення простага сказа ў афарыстычных выслоўях.

Звычайна зваротак не звязаны сінтаксічна з іншымі членамі сказа, але ў афарызмах ён вельмі часта не можа быць элімінаваны без страты сэнсу ўсяго выслоўя, паколькі выкарыстоўваецца для азначэння суб'екта выказвання і выконвае ў такіх выпадках ролю ключавога кампанента ў афарызме, напр.: *І толькі на цябе надзея, / **Край родны мой**! (М. Багдановіч)*; *Як выказаць цябе, **маё маўчанне**? (А. Разанаў)*; *Ах, якая ты жорсткая ўсёткі, / **мудрасць людская** (Н. Гілевіч)*; *Будзь благаслаўлёнай век, **Прамень-душа**! (Н. Мацяш)*; *Пагавары са мной, **Зямля**, вачамі (Я. Янішчыц)*; *Вечназялёнага дрэва жыцця / Плод самы спелы і мудры садоўнік — / Ты, **чалавек**! (С. Законнікаў)*.

Зваротак, змешчаны на пачатку афарыстычнага выслоўя, выступае ў ролі "сваеасаблівага зачына і тым самым падрыхтоўвае глебу для далейшага выражэння думкі" [4, с. 182], напр.: *О **радзіма**, мой светач цудоўны, адзіны, / **Явар мой**, мой агністы снягір на сасне… (Ул. Караткевіч)*; ***Зямлячка**, шануй сваё семя, / На роднай зямлі караніся (Р. Барадулін)*.

Звароткі ствараюць у сказе эмацыянальную і экспрэсіўную атмасферу, выконваюць ацэначную функцыю, надаюць афарыстычнаму выслоўю самыя розныя адценні значэнняў, такія як памяркоўнасць, прыязнасць, фамільярнасць, іронія, радасць, напр.: *І трэба часам крыж пакуты / Панесці, **мілыя мае вы**… (Я. Колас)*, *Жывіце, **людзі добрыя**, буйней, / І цешцеся, і цешце без апаскі (Е. Лось)*, ***Людцы вы мае**, у кожным часе / Затоены свой нейкі план (Я. Колас)*, *О, **хітры свет**, на штукі здаўся! (Я. Колас)*, *О **радзіма**, мой светач цудоўны, адзіны, / Явар мой, мой агністы снягір на сасне… (У Караткевіч)*.

Звароткі ў афарызмах найчасцей выражаюцца назоўнікамі ў назоўным склоне (з паясняльнымі словамі ці без іх), напр.: *Жывіся ж вялікаю верай / У праўду, **мой брат**! (Я. Колас)*; у адзінкавых выпадках формай клічнага склону, напр.: *Гуслям, **княжа**, не пішуць законаў (Я. Купала)*.

У афарызмах ужываюцца наступныя структурныя тыпы звароткаў.

1. Неразвітыя звароткі, напр.: *Няўжо ж ты, **божачка**, пчале і мурашцы даў больш розум і лепшую душу, як чалавеку? (Я. Колас)*; ***Радзіма**, стой як горды ўцёс (Ул. Караткевіч)*.

2. Развітыя звароткі, напр.: *Ах, якая ты жорсткая ўсё-ткі, / **мудрасць людская** (Н. Гілевіч)*; *Мовай чужынскай і воляй варожай не пакарай мяне, **праведны Божа**! (А. Хатэнка)*.

Па спосабе ўжывання сустракаюцца:

1. Адзіночныя, так і напр.: *Не шукай сабе, **мой братку**, / З ветрам Бацькаўшчыну-матку (Я. Купала)*; ***Радзіма** ж, ты сёння і потым, / На заўтрае і на Святое! (В. Аколава)*.

2. Паўторныя звароткі, напр.: ***Каханне маё**, **каханне**, / Ты — як самазгаранне (А. Грачанікаў)*.

Афарыстычныя выслоўі, якія пабудаваны па мадэлі простага сказа ўскладненай будовы, складаюць амаль палову ад агульнай колькасці беларускіх літаратурных афарызмаў з сінтаксічнай структурай простага сказа.

Асноўнымі элементамі ўскладнення простага сказа ў афарыстычных выслоўях з'яўляюцца (паводле памяншэння прадуктыўнасці) аднародныя члены сказа (63,0%), параўнальныя канструкцыі (11,0%), адасабленні (10,0%), звароткі (8%), пабочныя (6,0%) і ўстаўныя канструкцыі (2,0%).

З дапамогай ускладнення сказа аўтар афарызма эксплікуе ўласную ацэнку паведамлення, стварае неабходны эмацыянальны фон, мадэліруе адпаведнае ўспрыняцце чытачом (слухачом) зместу выказвання.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. – Магілёў : МДУ імя А.А. Куляшова, 2017. – 208 с.
2. Бурак, Л. І. Сучасная беларуская мова: Сінтаксіс. Пунктуацыя / Л.І. Бурак. – Мінск : Універсітэцкае, 1987. – 320 с.
3. Шпакоўская, В. А. Сінтаксіс беларускіх літаратурных афарызмаў (просты сказ) / В. А. Шпакоўская // Веснік Мазырскага дзярж. пед. ун-та. – 2011. – № 1. – С. 111–116.
4. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова